

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE
ȘCOALA DOCTORALĂ**

**EVOLUȚIA TURISMULUI PE
LITORALUL ROMÂNESC
(1878 – 1941)**

REZUMAT

**Coordonator științific:
Prof. univ.dr. Valentin CIORBEA**

**Doctorand,
Gabriela TĂNASE**

**CONSTANȚA
2012**

Cuprins

Introducere

Capitolul I

POLITICA AUTORITĂȚILOR LOCALE ȘI CENTRALE PRIVIND DEZVOLTAREA TURISMULUI PE LITORALUL MARITIM ROMÂNESC

I. 1. Preocuparea autorităților locale pentru dezvoltarea turismului la țărmul Mării Negre.

I. 2. Politica autorităților centrale privind dezvoltarea Turismului pe Litoralul românesc.

Capitolul II

REALIZĂRI TURISTICE PE LITORALUL ROMÂNESC

II. 1. Constanța și Mamaia ca stațiuni turistice.

II. 2. Alte stațiuni turistice dobrogene: Eforie Nord, Techirghiol, Eforie Sud, Mangalia, Balcic.

II. 3. Stațiunile din sudul Basarabiei : Budachi, Bugaz, Burnas, Tuzla, Șabolat-Serghiești, Achembet, Zolocari, Șaba.

Capitolul III

PERSONALITĂȚI ROMÂNEȘTI ȘI STRĂINE PE LITORALUL ROMÂNESC

III. 1. Oameni politici

III. 2. Vizitatori și intelectuali de marcă pe Litoral

III. 3. Școala de pictură de la Balcic – marcă a Litoralului românesc

III. 4. Personalități dobrogene, despre Litoral

Concluzii

Bibliografie

Anexe

Reunirea Dobrogei produce importante mutații la nivel geopolitic, economic, identitar, social și cultural. Condițiile create în arealul dobrogean după 1878 obligă autoritățile românești să deruleze ample proiecte ce vizau transformarea radicală a zonei după rigorile sistemului politic românesc. Prezenta cercetare întreprinsă de noi se derulează pe durata a mai mult de jumătate de secol și se dorește a fi o încercare de investigare a modului în care s-a configurat turismul pe Litoralul românesc.

Perioada de început a cercetării noastre o constituie anul 1878, moment în care Dobrogea revine în cadrul statal românesc, și se încheie în 1941, moment în care România intră în război. Am ales ca limită temporală anul 1941 deoarece începerea războiului a modificat substanțial condițiile sociale, iar sursele necesare cercetării nu sunt complete.

Turismul de pe Litoralul românesc are tradiții deosebite așa cum, de altfel, se va vedea în paginile prezentei lucrări de doctorat. Turismul a fost organizat sub supravegherea Statului Român începând cu ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, la Constanța și Techirghiol, apoi la Eforie Nord și Eforie Sud. Aceste două locații au fost primele stațiuni sezoniere de pe Litoral, ele devenind cunoscute datorită existenței apelor sărate și nămolului lacului Techirghiol. În 1905 începe să fie organizată Mamaia¹, care se dezvoltă în mod constant devenind în câțiva ani Perlă a Litoralului românesc. În perioada interbelică, stațiunile menționate cunosc o dezvoltare apreciabilă (se adaugă, acum, la parametrii mai modești, Mangalia și Balcic), înregistrându-se și numeroase prezențe de grupuri turistice străine.

În cazul cercetării de față baza documentară disponibilă pentru realizarea lucrării, se concretizează în multitudinea și varietatea surselor bibliografice: izvoare (arhive, documente publicate, memorii, presă)²; instrumente de lucru (enciclopedii, dicționare, cronologii)³; lucrări generale⁴; lucrări speciale⁵.

¹ vezi, mai recent, Maria Comăniță Cica, *Poveștile Mamaiei. Centenarul stațiunii Mamaia. 1905-2005*, Editura Telegraf Advertising, Constanța, 2005, *passim* (172 p).

² Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Constanța), fond Primăria Constanța (1878-1950); Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947)*, Vol. I (1878-1916), (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie), f.e., Constanța, 1999; Cella Delavrancea, *Dintr-un secol de viață*, Editura Eminescu, București, 1987; Mircea Eliade, *Memorii*, Editura Humanitas, București, 1991.

³ Grigore Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, stilistic, economic și istoric al județului Constanța*, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1897; xxx *Istoria României în date*, Editura enciclopedică română, București, 1971; A. Stotz, *Harta stațiunilor balneare și climaterice*. Cu detaliile mai importante în legenda anexă, Editura „Cartea Românească”, București, 1922.

⁴ xxx *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească 1878-1928*, Cultura Națională, București, 1928; M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Atelierele Grafice I.V. Socecu, București, 1904; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Ex Ponto, Constanța, 1998.

În demersul nostru științific am acordat un rol important informației de presă⁶, care constituie un izvor documentar de primă importanță. De asemenea, diferite studii⁷ consacrate Litoralului românesc au constituit o însemnată sursă de documentare.

Lucrarea își propune o cercetare relevantă a evoluției turismului pe litoralul românesc în perioada 1878-1941, pe baza bibliografiei tematice, dar insistându-se asupra documentelor de arhivă. De altfel, principala sursă bibliografică a lucrării de doctorat o constituie fondurile arhivistice deținute de Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale. Informații de arhive, inedite, am identificat la Serviciul Județean Ilfov al Arhivelor Naționale, Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale București, Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale.

În vederea realizării demersului nostru, am introdus, în primul capitol al lucrării, informații privitoare la politica autorităților locale și centrale privind dezvoltarea turismului pe litoralul românesc. Am avut în vedere relevarea preocupărilor autorităților locale și analizarea politicii autorităților centrale de a derula proiecte de anvergură și investiții consistente în zona litorală a Mării Negre. În acest scop, am încercat să aducem la lumină surse arhivistice importante care descriu principalele servicii turistice înființate la inițiativa autorităților. Astfel, am prezentat infrastructura turistică, apariția și modernizarea principalelor zone de atracție turistică, am precizat evoluția stabilimentelor de agrement, am redat principalele regulamente și ordonanțe ale primăriilor, am analizat politica autorităților centrale privind turismul, pornind de la Legea pentru Organizarea Turismului. Cadrul legislativ al turismului românesc a fost asigurat abia în 1936, o dată cu promulgarea Legii pentru Organizarea Turismului; după acest moment important, turismul pe litoralul românesc se dezvoltă deoarece statul avea pârghiile necesare implicării în acest domeniu aflat la începuturile dezvoltării sale. Tot acest capitol intitulat *Politica autorităților locale și centrale privind dezvoltarea turismului pe Litoralul românesc* a fost împărțit în două subcapitole: *Preocuparea autorităților locale pentru dezvoltarea turismului la țărmul Mării Negre* și *Politica autorităților centrale privind dezvoltarea turismului pe Litoralul românesc*.

⁵ Constantin Cioroiu, Marian Moise, *Litoralul românesc la 1900*. Repere istorico-literare, Ediția a II-a, Editura Europolis, Constanța, 2001; xxx *Coasta de argint a României*. Descrieri, vederi, note și memorii privitoare la importanța acestei coaste și punerea ei în valoare, Tipografia „Caragiale”, București, 1930; Gheorghe Andronic, Marin Neațu, Adrian Rădulescu, Stoica Lascu, *Litoralul românesc al Mării Negre*, Editura Sport-Turism, București, 1989; Stoica Lascu, *Repere interbelice ale Constanței și Litoralului românesc*, în *Studii istorice dobrogene*. Coordonator: Prof. univ. dr. Valentin Ciorbea (Universitatea „Ovidius” Constanța. Facultatea de Istorie. Centrul de Studii și Cercetări ale Istoriei și Civilizației Zonei Mării Negre secolele XIX-XX), Editura „Ovidius” University Press, Constanța, 2003, pp. 345.

⁶ „Coasta de Argint”, „Dobrogea Jună”, „Ecoul”, „Marea Neagră”, „Revista Băilor”, „România de la Mare” etc.

⁷ Nicolina Ursu, *Mărturii documentare privind începuturile dezvoltării stațiunilor balneare românești la Marea Neagră*, în „Revista muzeelor și a monumentelor. Muzee”, XXI, nr. 10, 1984, pp. 62-70; Vasile Smărăndescu, *Litoralul – un veac de istorie turistică*, în „Magazin istoric”, XXII, nr. 5, mai 1988, pp. 52-54.

* Mai sus sunt enumerate doar câteva din sursele bibliografice folosite, deoarece acestea sunt menționate în Bibliografia Selectivă.

Pe lângă sursele amintite deja am cercetat fondurile de arhivă aparținând Primăriei Constanța, Primăriei Carmen Sylva, Primăriei Techirghiol, Primăriei Eforie Nord, Primăriei Mangalia, Prefecturii Constanța; din cadrul Serviciului Județean Ilfov al Arhivelor Naționale, fondurile Primăria Balcic, Prefectura Județului Caliacra; fondurile Ministerul Lucrărilor Publice/Consiliul Tehnic Superior, Ministerul Lucrărilor Publice, Ministerul Propagandei Naționale/Propaganda, Fundațiile Culturale Regale, Ministerul de Interne/ vol. I-1936. Acestea sunt izvoare istorice de primă importanță, a căror analiză a condus la formularea tezelor din capitol.

Tot în categoria izvoarelor putem include și presa vremii, care ne-a oferit informații prețioase. Pentru acest prim capitol, am folosit date și aprecieri din ziare și reviste precum: „Universul”, „Voința Dobrogei”, „Monitorul oficial al comunei urbane Constanța”, „Dimineața”, „Dobrogea Jună”, „Dobrogea economică”, „Cuvîntul liber”, „Analele Dobrogei”, „Revista Băilor”, „Buletinul Oficial al orașului Techirghiol”, „Gazeta Dobrogei”, „Ecoul”, „Poporul”, „Răsăritul”, „Monitorul Oficial”, „Nistrul”, „România”, „Buletinul Oficiului Național de Turism”, „Albumul Lunei Bucureștilor”.

Informații importante se găsesc în volumele de documente publicate⁸ – cercetări recente care ne dau o imagine de ansamblu asupra modului în care se configura realitățile litoralului românesc la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX⁹.

Pentru a încadra tema noastră în istoria locală și națională, am utilizat monumentală lucrare *Enciclopedia României*¹⁰ și lucrări generale¹¹. Lucrările speciale se împart în două categorii: o primă categorie cuprinde studii, articole, lucrări realizate în perioada 1878-1941, iar cea de-a doua este reprezentată de studii, articole, lucrări realizate în contemporaneitate. Prima categorie¹² este

⁸ Virgil Coman, Constantin Cheramidoglu, *Constanța-Mărturii documentare*, vol. I *Regulamente ale administrației locale (1879-1949)*, Ex Ponto, Constanța, 2012.

⁹ Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947)*, Vol. I (1878-1916), (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie), f.e., Constanța, 1999.

¹⁰ xxx *Enciclopedia României*, vol. II, Imprimeria Națională, București, 1938; xxx *Enciclopedia României*, vol. IV, Imprimeria Națională, București, 1943.

¹¹ xxx *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească 1878-1928*, Cultura Națională, București, 1928; Romulus Seșanu, *Dobrogea, Gurile Dunării și Insula Șerpilor*. Schiță monografică, Studii și documente, Tipografia Ziarului „Universul”, București, 1928; Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944*. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005; Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984; Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor 1804-1945*, Editura Polirom, București, 2002, p. 184; Stoica Lascu, *1913 – acțiune energică a României în sprijinirea asigurării păcii europene și a graniței sale meridionale*, în „România de la Mare”, III, nr. 3-4, 1994, pp. 1-4; Stoica Lascu, *Dobrogea de Sud în contextul istoriei poporului și Statului Român (1913-1940)*, în „România de la Mare”, III, nr. 3-4, 1994, pp. 6-11; Nicolae Iorga, *Războiul nostru în note zilnice 1916-1917*, vol. II, Editura „Ramuri” S. A., Craiova, f. a.

¹² S.C. Huhulescu, *Constanța: ieri, astăzi, mâine*, Tipografia Lucrătorii Asociați, Constanța, 1934; Marin Ionescu-Dobrogeanu, *Cercetări asupra orașului Constanța*. Geografie și istorie, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1897; Petru Vulcan, Mihai Măldărescu, *Istoricul orașului Constanța*, Tipografia Aurora, Constanța, 1911; Th. Ionescu, I.N. Duployen, *Constanța și Techirghiolul*. Ghid ilustrat, Institutul Grafic „Albania”, Constanța, 1924; Ioan Adam, *Constanța pitorească cu împrejurimile ei*. Călăuză descriptivă cu ilustrații, Editura

produsul pasionaților de istoria locală a stațiunilor: învățători, profesori, funcționari, ziariști. Trebuie menționat faptul că o parte a acestor lucrări sunt subiective, bazându-se pe memorii ori constatări personale. A doua categorie¹³, însă, face parte din începutul istoriografiei privind litoralul românesc, fiind rodul contribuțiilor deosebite ale istoricilor ori ale memorialiștilor. Toate acestea au format baza documentară a primului capitol, fiind necesare pentru formularea opiniilor și a concluziilor.

Al doilea capitol, intitulat *Realizări turistice pe Litoralul românesc*, este structurat în trei subcapitole: *Constanța și Mamaia ca stațiuni turistice*; *Alte stațiuni turistice dobrogene: Eforie Nord, Techirghiol, Eforie Sud, Mangalia, Balcic*; *Stațiunile din sudul Basarabiei : Budachi, Bugaz, Burnas, Tuzla, Șabolat-Serghiești, Achembet, Zolocari, Șaba*. În realizarea capitolului am avut în vedere evoluția realizărilor turistice: stabilimentele de băi, hotelurile, plajele, cazinourile,

Minerva, București, 1908; Octav Goruneanu, *O știință nouă: Urbanismul și Constanța din punct de vedere urbanistic*. Conferință ținută în ziua de 28 Februarie 1930, la Liceul „Mircea cel Bătrân”, Institutul de Arte Grafice al Ziarului „Dobrogea Jună”, Constanța, 1930, p. 22; G. Brătescu, *Constanța. Considerații generale pentru sistematizarea orașului*, în „Analele Dobrogei”, XX, 1929, p. 252; George I. Auneanu, *Amintiri asupra trecutului Küstendge – Constanța*, Tipografia Speranța, Constanța, 1937; V. Michaël, *Stațiunea balneară Tekir-Ghiol*. Extras din „Buletinul Sanitar” No. 22, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1907; Octavian Moșescu, *Viitorul Balcicului*, în „Poporul”, I, nr. 4, 30 ianuarie 1930; L. Mrazec, Marius Sturdza, *Regiunea balneară a lacului „Tekirghiol”*, [Editura] Scrisul Românesc, Craiova, 1932; C. Budeanu, Alexandrina Petrescu, *Realizări tehnice și economice în Cadrilateralul dobrogean*, în „Analele Dobrogei”, XIX, vol. III, 1938, pp. 48-49; Sergiu Dimitriu, *Raporturile turistice între Cehoslovacia, Iugoslavia și România*, în ^{xxx} *Albumul Lunei Bucureștilor. 9 mai-9 iunie 1936*, publicațiune oficială a Primăriei Municipiului București, București, 1936, p. 144; T. Don, *Eforia*, în ^{xxx} *Albumul Lunei Bucureștilor. 9 mai-9 iunie 1936*, publicațiune oficială a Primăriei Municipiului București, București, 1936, p. 148.

¹³ Gheorghe Dumitrașcu, Mariana Bălăbănescu, *Implicațiile economice și politice ale construirii podului peste Dunăre Fetești-Cernavodă (1878-1895)*, în „Comunicări de istorie a Dobrogei” (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța), f. e., Constanța, 1980, pp. 112-133; V. Ciorbea, *Portul Constanța 1896-1996*, Editura Fundației Andrei Șaguna, Constanța, 1996, pp. 62-75; Idem, *The port of Constantza: 125 years of Roumanian administration: 1878-2003*, în *Studii istorice dobrogene*. Coordonator: Prof. univ. dr. Valentin Ciorbea (Universitatea „Ovidius” Constanța. Facultatea de Istorie. Centrul de Studii și Cercetări ale Istoriei și Civilizației Zonei Mării Negre secolele XIX-XX), Editura „Ovidius” University Press, Constanța, 2003, pp. 114-133; Constantin Cioroiu, Marian Moise, *Litoralul românesc la 1900*. Repere istorico-literare, Ediția a II-a, Editura Europolis, Constanța, 2001; Constantin Cioroiu, *Ceva despre Constanța altădată*, în „Litoral”, IX, nr. 829, 7 iunie 1979, p. 3; Mariana Cojoc, *Consolidarea malurilor Mării Negre în orașul Constanța la sfârșitul secolului XIX*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, 2000, tom III, 1, Constanța, 2001; Doina Păuleanu, *Constanța. Spectacolul modernității târzii 1878-1928*, vol. I, Editura Arcade, București, 2006; Gheorghe Dumitrașcu, *Orașul Constanța (1878-1882)*, în „Litoral”, XIII, nr. 1276, 15 iulie 1983; Constantin M. Boncu, Natalia Boncu, *Constanța - contribuții la istoricul orașului*, Editura Litera, București, 1979; Gheorghe Andronic, Marin Neațu, Adrian Rădulescu, Stoica Lascu, *Litoralul românesc al Mării Negre*, Editura Sport-Turism, București, 1989; Constantin Cioroiu, *Plajele*, în „Litoral”, XVII, nr. 1843, 9 septembrie 1988; Stoica Lascu, *Repere interbelice ale Constanței și Litoralului românesc*, în *Studii istorice dobrogene*. Coordonator: Prof. univ. dr. Valentin Ciorbea (Universitatea „Ovidius” Constanța. Facultatea de istorie. Centrul de Studii și Cercetări ale Istoriei și Civilizației Zonei Mării Negre secolele XIX-XX), Editura „Ovidius” University Press, Constanța, 2003, pp. 352-360; Maria Comăniță Cica, *Poveștile Mamaiei. Centenarul stațiunii Mamaia. 1905-2005*, Editura Telegraf Advertising, Constanța, 2005; Sabin Ivan, *Talasoterapia la Mamaia*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2002; Stoica Lascu, Constantin Vitanos, *Dimensiuni naționale în activitatea publică și științifică a dobrogenilor Ion Bănescu și Constantin Brătescu* în Idem (coord.), *Valori ale civilizației românești în Dobrogea* (Colegiul Pedagogic «Constantin Brătescu» și Asociația Cultural-Istorică Dobrogeană «România de la Mare»), f.e., Constanța, 1993; Adrian Rădulescu, Stoica Lascu, Puia Hașotti, *Constanța. Ghid de oraș*, Editura Sport-Turism, București, 1985; Nicolina Mihail-Ursu, *Activitatea lui Ion Bănescu în contextul modernizării Constanței*, în „Comunicări de istorie a Dobrogei”, vol. I, 1980; Nicolina Ursu, *Din istoricul stațiunii Eforie Nord*, în „Litoral”, XII, nr. 1158, 29 iunie 1982, p. 3; Aurelia Lăpușan, Ștefan Lăpușan, *Techirghiol pentru Europa*, Editura „ALMA”, Galați, 1999; Aurelia Lăpușan, Ștefan Lăpușan, *Mangalia în paginile vremii*, Editura Dobrogea, Constanța, 2007; Doina Păuleanu, *Balcicul în pictura românească*, Editura ARC 2000, București, 2003; Ion-Dănuț Jugănar, *Politici și strategii în turismul mondial*, Editura Expert, București, 2007.

restaurantele, divertismentul, infrastructura. Pentru crearea imaginii turismului pe Litoralul românesc, am avut în vedere analiza documentelor de arhivă, a presei vremii, a studiilor publicate. Fondurile arhivistice studiate sunt cele enumerate mai sus, dar pentru presă se mai adaugă câteva titluri: „Marea Neagră”, „Marea Noastră”, „Gânduri de la mare”, „Farul”, „Dobrogea Nouă”, „Dacia”, „Dobrogea de Sud”, „Minerva”, „Adevărul”, „Ziarul științelor și al călătoriilor”. Studiile și lucrările apărute până în 1941¹⁴ ne oferă informații prețioase privind problematica capitolului. Lucrările recente¹⁵ aduc informații noi, în urma cercetărilor bazate pe sursele de arhivă.

Pentru a avea caracteristicile unei cercetări fundamentale, pe lângă sursele amintite, am mai folosit contribuțiile profesorului Ioan Scurtu din *Tratatul de Istorie a Românilor*¹⁶, pentru a avea o imagine de ansamblu a turismului național. La început, realizările turistice au fost din inițiativă privată, apoi din inițiativa autorităților locale, și mai târziu, după 1936, din inițiativa Statului. Această teză se bazează pe analiza și studiul surselor bibliografice menționate mai sus.

¹⁴ N. Cernat, *Tratamentul marin*, Tipografia Dimitrie Nicolaescu, Constantza, 1909; Marius Țigoiu, *Desvoltarea orașului Constanța*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, tom XLIX, 1930; Emil Țeposu, Liviu Câmpeanu, *Apele minerale și stațiunile balneo-climaterice din Ardeal*. Cu stațiunile pricipale din Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina, Ediția a II-a, Editura „Viața românească”, București, 1921; Vicol, Michailescu, *Romania balnéaire et climatique*, „Cartea Romaneasca”, Bucarest, 1926; Ion Simionescu, *Orașe din România*, Editura „Cartea Românească”, București, 1925; ^{xxx} *Constanța Perla Mării Negre*, Institut de Arte Grafice E. Marvan, București, 1931; Tudor Șoimar, *Constanța*. Cu 40 de figuri de text, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, București, 1936; Ionescu M. Dobrogianu, *Tomi-Constanța*, Tipografia „Lucrătorii Asociați”, Constanța, 1931; Emil Țeposu, Valeriu Pușcariu, *România balneară și turistică*, „Cartea Românească”, București, 1932; N. Ulmeanu, *Băile Techirghiol sat*, în „Analele Dobrogei”, I-XII, 1931; George Ulieru, *Lacul Tekirghiol și marea, cu efectele lor tămăduitoare*, Editura Gheorghe Vlădescu, Câmpulung Muscel, 1931; D. Frangopol, *Particularitatea nămolului unor lacuri sărate de pe litoralul Mării Negre*, în „Analele Dobrogei”, IV, nr. 1, 1923; N. G. Chernbach, *Lacul Techir-Ghiol sau Tuzla-Ghiol și Sanatoriul Maritim pentru scrofuloși*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, Bucuresci, 1896; N. Sadoveanu, *Dare de seamă asupra sanatoriului maritim și a stabilimentului balnear de la Tekir-Ghiol (Dobrogea) în stagiunea 1899*, Tipografia G.A. Lazareanu, Bucuresci, 1900; ^{xxx} *Prospect al Stațiunii balneare și climaterice Movilă-Techirghiol*. Singura pe malul Mării Negre și Lacul Tekirghiol Jud. Constanța, Atelierele grafice Socec & Co., București, 1924; Alex. Sidor, *Stațiunea Balneară Tekirghiol*, în „Revista Băilor”, III, nr. 23, 1-6 iulie 1931, pp. 1, 3; Laurenția I. Bacalbașa, *Ce este și ce-ar trebui să fie „Coasta de Argint”*. *Frumusețile și bogățiile Dobrogei, necunoscute și neexploatate*, în „Analele Dobrogei”, IX, vol. II, 1928; Alexandru Lupașcu-Stejar, *Paradisul românesc sau România Mare pitorească*, Editura Imprimeriile „Independența”, București, 1929; Paul Cretzoiu, *Coasta de argint*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, XXXVIII, nr. 30, 24 iulie 1934; ^{xxx} *Coasta de Argint a României*. Descrieri, vederi, note și memorii privitoare la importanța acestei coaste și punerea ei în valoare, Tipografia „Caragiale”, București, 1930.

¹⁵ George Erdeli, Aurel Gheorghilaș, *Amenajări turistice*, Editura Universitară, București, 2006; Georgeta Lungu, *Începuturile stațiunilor balneare pe malul românesc al Mării Negre*, în „Analele Dobrogei”, VI, nr. 1, 2000; Viorel Ovidiu Lipovan, Gabriel-Octavian Nicolae, *Constanța Remember 1895-1945*, Editura Ovidius University Press, Constanța, 2010; Marian Moșneagu, *Ziua Marinei la români*, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța SA, 2002; Elena Berlescu, *Stațiunile balneare de-a lungul timpului și astăzi*, Editura Medicală, București, 1971; Ionescu Dunăreanu, Mihai Cristescu, *Eforie Nord, Eforie Sud, Techirghiol*, Editura pentru Turism, București, 1974; Nicolina Ursu, *Mărturii documentare privind începuturile dezvoltării stațiunilor balneare românești la Marea Neagră*, în „Revista Muzeelor și monumentelor. Muzeu”, XXI, nr. 10, 1984; ^{xxx} *Constanța. Monografie*. Editura Sport-Turism, București, 1980; Aurelia Lăpușan, Ștefan Lăpușan, *Mangalia în paginile vremii*, Editura Dobrogea, Constanța, 2007; Valeriu Georgescu, Stoica Lascu, *Callatis-Mangalia 2500*. Micromonografie, f.e., Mangalia, 1995; Constantin Tudor, *Administrația românească în Cadrilater (1913-1940)*, Editura Agora, Călărași, 2005.

¹⁶ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Românilor*. România reîntregită (1918-1940), vol. VIII, Editura Enciclopedică, București, 2003.

Capitolul al treilea – *Personalități românești și străine pe Litoralul românesc* – prezintă Litoralul românesc prin prisma celor care au condus destinele acestei părți a țării, prin „ochii” pictorilor și a vizitatorilor, prin prisma personalităților dobrogene. Aici prezentăm opiniile despre Litoral, din memoriile¹⁷ publicate, din diverse rapoarte¹⁸, din studii¹⁹ ale autorităților. Principala sursă de documentare a capitolului o constituie memoriile, presa²⁰, arhive²¹, documente publicate. De asemenea, studiile²² și lucrările²³ dedicate personalităților se constituie într-o importantă sursă de documentare.

Despre personalitățile care au venit pe Litoralul românesc în perioada menționată, a scris Constantin Cioroiu²⁴, iar despre personalități care și-au adus aportul la dezvoltarea turismului îl putem menționa pe Valentin Borda²⁵. Pentru imaginea de ansamblu asupra personalităților a fost

¹⁷ H. Sanielevici, *Icoane fugare. Documente omenesti*, Socec & Co., București, 1921; Barbu Delavrancea, *Șapte zile la Constanța. Note constanțiene. Memoriu „Pro Nasone”*, în *Opere*, vol. VI, Editura Minerva, București, 1970, pp. 113-134; Cella Delavrancea, *Mozaic în timp. Impresii, călătorii, portrete, amintiri*, Editura Eminescu, București, 1973; Mircea Eliade, *Memorii*, Editura Humanitas, București, 1991; Gala Galaction, *La Mangalia*, în *Opere alese*, vol. I, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1959, pp. 312-378; Gala Galaction, *Mangalia*, Editura Casa Școalelor, București, 1947; Gala Galaction, *București-Constanța, Un ceas la Techirghiol, Încă o dată la Mangalia*, în *Opere. Însemnări de călătorie*, vol. III, Ediție îngrijită de Teodor Vârcolici, Editura Minerva, București, 1997, pp. 263-265, 266-268, 269-271; Arhiducesa Ileana, Gh. D. Mugur, *Constanța*, Din Colecția „Lumea Turistică”, f.e., f.a.; Mircea Ștefănescu, *Un dramaturg își amintește*, Editura Eminescu, București, 1980; Balcica Măciucă, *Balcic*, Editura Universală, București, 2001; Balcica Moșescu-Măciucă, *Lucian Grigorescu*, Editura Meridiane, București, 1965; Cecilia Cuțescu-Storck, *O viață dăruită artei*, Editura Meridiane, București, 1966; Cecilia Cuțescu-Storck, *Fresca unei vieți*, „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1943; Petru Vulcan, *Ion Bănescu fost primar al orașului Constanța*, Tipografia „Aurora”, Constanța, 1910; Ionescu-Dobrogeanu, *Cum l-am cunoscut pe Eminescu*, în „Viața Armatei”, nr. 1, 1999, pp. 8-9. [Din Omagiu lui Mihai Eminescu, volum îngrijit de Valerian Petrescu, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1934].

¹⁸ Scarlat C. Vârnăv, *Situațiunea Generală a Județului Constanța la începutul anului 1903*, Tipografia „Aurora”, Constanța, 1904.

¹⁹ Ioan N. Roman, *Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei*, Tipografia „Ovidiu”, Constanța, 1905; N. Iorga, *Drepturi naționale și politice ale Românilor în Dobrogea*, f.e., f.a.; Ioan N. Roman, *Drepturile sacrificiile și munca noastră în Dobrogea față de pretențiile bulgarilor asupra ei*, Tipografia „Victoria”, Constanța, f.a.; C.D. Pariano, *Dobrogea și dobrogenii*, Tipografia „Ovidiu”, Constanța, 1905; Octav Goruneanu, *O știință nouă: Urbanismul și Constanța din punct de vedere urbanistic*. Conferință ținută în ziua de 28 Februarie 1930, la Liceul „Mircea cel Bătrân”, Institutul de Arte Grafice al Ziarului „Dobrogea Jună”, Constanța, 1930;

²⁰ „Gânduri de la mare”; „Dobrogea Jună”; „Revista Băilor”; „Voința Dobrogei” etc.

²¹ Arhivele Naționale ale României. Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, *Fond Casa Regală (Maria)*, dosar V/3995/ 1930, f. 1; dosar V/3997/ 1935, f. 1-4; dosar V/4011/ F. D., f. 1

²² Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, București, 1966; Raluca Tomi, *Italians in Dobruja in the nineteenth and twentieth centuries*, în *Iolanda Țighilui, Marian Cojoc (coord.), Dobruja: a cross cultural pool. A multi-ethnic space*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007; Stoica Lascu, *Ioan N. Roman (1866-1931)*, în „Comunicări de istorie a Dobrogei”, Constanța, 1980; Stoica Lascu, *Petru Vulcan-animador al vieții spirituale din Dobrogea*, în „România de la Mare”, nr. 2, 1992; Valentin Ciorbea, *Marin Ionescu-Dobrogianu, ofițerul savant (1866-1938)*, în „Ex Ponto”, II, nr. 3(4), iulie-septembrie 2004; Constantin Cheramidoglu, *Un primar din Constanța veche*, în „Poliția are impact”, X, nr. 106, octombrie 2011.

²³ Mircea Ilie, *Figuri de geologi români*, Editura Științifică, București, 1957; Gh. Macovei, *O viață de muncă (Prof. I. Simionescu)*, Tiparul „Cartea Românească”, București, 1941; Florica Cruceru, *Artiști dobrogeni*, Editura Muntenia, Constanța, 2005 etc.; Virgil Coman, Corina Apostoleanu, *Prefecții Județului Constanța (1878-1949 și 1990-până în prezent)*. Mărturii fotodocumentare, Ex Ponto, Constanța, 2011.

²⁴ Constantin Cioroiu, *Călători la Pontul Euxin*, Editura Sport Turism, București, 1981.

²⁵ Valentin Borda, *Călători și exploratori români*, Editura Sport-Turism, București, 1985.

nevoie de informațiile oferite în diversele dicționare, enciclopedii și albume²⁶. Capitolul oferă o imagine subiectivă a Litoralului – un litoral văzut în diverse ipostaze de către personalități. Fie că au fost conducătorii urbelor pontice, fie pictori, scriitori, oameni de știință, aceștia ne-au lăsat informații prețioase despre turismul dintre anii 1878-1941.

Primele amenajări balneare²⁷ au fost făcute de către autoritățile românești, vechea stăpânire otomană nefăcând nimic pentru punerea în valoare a Litoralului românesc al Mării Negre. Astfel, urbea constănțeană, care, până în anul 1878, era o „îngrămădire de căsuțe cu balcoane orientale, gata să se prăbușească”²⁸, a devenit, după această dată, prima stațiune balneară a litoralului românesc. Edilii Constanței s-au preocupat de modernizarea orașului, având numeroase inițiative: consolidarea malurilor mării, amenajarea bulevardului Elisabeta, construirea Cazinoului, amenajarea plajelor, asigurarea divertismentului, înființarea diverselor servicii turistice (muzica, barca comună, Salvamar etc), realizarea reclamei turistice și a infrastructurii, sistematizarea orașului și a stațiunii Mamaia. De asemenea, edilii de pe întreg Litoralul nostru au avut inițiative care să sprijine dezvoltarea turismului în această parte a țării.

Realizările turistice pe Litoralul românesc, în perioada 1878-1941, sunt dovada implicării autorităților centrale și locale în dezvoltarea zonei, parte integrantă a Dobrogei; totodată, amenajările turistice reflectă dezvoltarea socio-economică a teritoriului dobrogean²⁹. În monumentală lucrare, *Enciclopedia României*, stațiunile maritime sunt prezentate într-un subcapitol al capitolului *Turismul și propaganda economică*. Aici se vorbește despre „improvizații edilitare, atmosfera quasiorientală”³⁰, care existau în stațiunile noastre maritime; totuși, valoarea terapeutică era foarte importantă, fapt relevat de numărul din ce în ce mai mare de turiști români și străini. Există credința că investițiile particulare și ale statului vor fi în măsură să asigure progresul stațiunilor.

Stațiunile de pe litoralul nostru erau înzestrate cu câteva sanatorii și preventorii:

²⁶ xxx *Dicționar de personalități dobrogene*, vol. II, Ex Ponto, Constanța, 2005, p. 10; xxx *Anuarul Presei Române și al Lumei Politice 1926-1927*, Ediția VII, Institutul de Arte Grafice „Albania”, Constanța, 1926; Petru Vulcan, *Albumul Național al Dobrogei 1866-1877-1906*, Tipografia Regală, București, 1906; Lucian Predescu, *Enciclopedia României Cugetarea*. Material românesc, oameni și înfăptuiri, Ediție anastatică, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, București, 1999; Ștefan Cucu, Corina Apostoleanu, *Literatura în Dobrogea*. Dicționar biobliografic, vol. II, Biblioteca Județeană Constanța, Constanța, 1999; xxx *Personalități românești ale științelor naturii și tehnicii*. Dicționar, Editura Științifică și Enciclopedică, București; xxx *Dicționar Enciclopedic Român*, vol. I, Editura Politică, București, 1962; xxx *Dicționarul General al Literaturii Române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004; xxx *Dicționar Enciclopedic Român*, vol. IV, Editura Politică, București, 1966; Șerban N. Ionescu, *Dicționarul panoramic al personalităților din România sec. XX*, Editura Victor Frunză, București, 2006; xxx *Dicționar Enciclopedic Român*, vol. III, Editura Politică, București, 1965; xxx *Dicționar Enciclopedic Român*, vol. II, Editura Politică, București, 1964.

²⁷ Constantin Cioroiu, Marian Moise, *Litoralul românesc la 1900*. Repere istorico-literare, Ediția a II-a, Editura Europolis, Constanța, 2001, p. 83.

²⁸ Constantin Cioroiu, *Ceva despre Constanța altădată*, în „Litoral”, IX, nr. 829, 7 iunie 1979, p. 3.

²⁹ George Erdeli, Aurel Gheorghilaș, *Amenajări turistice*, Editura Universitară, București, 2006, p. 160.

³⁰ xxx *Enciclopedia României*, vol. IV, Imprimeria Națională, București, 1943, p. 270.

- Sanatoriul de la Bugaz;
- Sanatoriul maritim de băi calde cu nămol, aparținând Eforiei Spitalelor Civile (Eforie Nord);
- Sanatoriul pentru combaterea tuberculozei la copii (C.T.C.) din Carmen Sylva (Eforie Sud);
- Sanatoriul Casei pentru ajutorarea și ocrotirea personalului C.F.R.;
- Instalațiile Crucii Roșii (Eforie Sud);
- Sanatoriul pentru combaterea tuberculozei la copii de la Mangalia³¹.

De asemenea, mai existau tabere climatice organizate de diverse organizații precum organizația „Prietenii Mării”. Hotelurile și vilele moderne, construite din inițiativă particulară ori a statului, relevă progresul realizat de turismul pe litoralul românesc. Între construcțiile estivale realizate de stat amintim: instalațiile O.E.T.R. de la Eforie, hotelul Rex de la Mamaia, hotelul Casei Corpului Didactic de la Eforie. Se reliefa faima stațiunii Mamaia datorită amenajărilor moderne, fapt ce îndreptățește ideea că dezvoltarea stațiunilor va fi posibilă dacă se vor lua măsurile necesare unui turism modern, bazat pe „condiții de igienă și confort”³². Într-o descriere succintă acestea erau câteva din realizările turistice în pragul celui de-Al Doilea Război Mondial, însă ele erau mult mai ample. Trebuie, de asemenea, menționat faptul că realizările turistice din perioada 1878-1941 au cunoscut o dezvoltare constantă și continuă, fiind susținute atât de autoritățile centrale cât și cele locale.

În perioada pe care o circumscrie teza de doctorat, Litoralul românesc fost vizitat de numeroase personalități, fiind atrase de mirajul și de binefacerile Mării Negre, dar și în scopuri științifice. Pentru o mai bună înțelegere, am selecționat doar acele personalități care au vizitat Litoralul românesc, care au scris despre acesta, care au lucrat pentru propășirea stațiunilor de la Marea Neagră. Printre aceștia menționăm pe Carol de Hohenzollern (1839-1914), domnitor al României între 1866-1881, apoi rege între 1881-1914. Carol a iubit Dobrogea și Constanța, participând la propășirea provinciei dintre Dunăre și Mare. Astfel, Carol I a fost prezent la evenimentele importante: inaugurarea podului de la Cernavodă (1895); punerea pietrei fundamentale pentru lucrările Portului Constanța (1896); inaugurarea Portului Constanța (1909)³³. Prin aceste prezențe, regele Carol I demonstrează atașamentul, interesul și dragostea față de Dobrogea și,

³¹ *Ibidem*, p. 271.

³² *Ibidem*.

³³ Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947)*, vol. I (1878-1916), (Muzeul de istorie Națională și Arheologie), f.e., Constanța, 1999, p. 201. (Doc. 73), p. 209 (Doc. 79), p. 441 (Doc. 235); Valentin Ciorbea (coord.), *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008, pp. 26, 27, 29.

implicit, față de Litoral. Putem afirma, așadar, că monarhul a avut un rol deosebit în dezvoltarea stațiunilor de pe Litoralul românesc, prin susținerea dezvoltării infrastructurii zonei.

Oraș cu numai câteva case în anul 1878, Constanța a cunoscut cea mai rapidă dezvoltare comparativ cu celelalte localități de pe Litoralul românesc. Poziția geografică și implicarea autorităților centrale și locale au făcut ca urbea tomitană să evolueze atât din punct de vedere economic, cultural, cât și turistic.

Litoralul românesc, și în special orașul Constanța, a fost de-a lungul timpului o atracție pentru numeroase personalități ale țării. Unele venite în scopuri edilitare, culturale, științifice sau, pur și simplu, turistice au fost fascinate de frumusețea orașului. Farmecul locului, splendoarea mării, sau mozaicul cultural le-a inspirat în a scrie și picta adevărate capodopere de artă, ori a descrie evenimente la care au participat.

Au fost consemnate cele văzute pe aceste meleaguri, uneori cu deosebită aplecare spre faptul vieții cotidiene, cu vocație memorialistică, lucru ce ne ajută în munca noastră de reconstituire a perioadei 1878-1941. Vizitele unor personalități remarcabile precum Carol I, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga sau Regina Maria dovedesc importanța acestei zone aflată la țărmul Mării Negre, rămânând consemnate în presa vremii și în istoria locală. Apreciem că *personalitățile venite pe Litoral au influențat dezvoltarea turismului*. În ciuda tuturor progreselor realizate în timp scurt, România era încă departe de a-și valorifica în mod corespunzător extraordinarul potențial turistic de care dispunea³⁴.

Litoralul românesc al Mării Negre este parte constitutivă a Dobrogei maritime, cel mai complex ținut dobrogean sub aspect morfologic-pedologic. Particularitățile climatice, unice prin întinderea țării noastre, caracterizate prin condiții de insolație deosebit de favorabile curei heliomarine, expunerea spre sud-est a coastei și plajele cu nisip de o calitate aparte ridică prestigiul Litoralului nostru. Este cea mai exploatată zonă turistică din România.

Litoralul românesc al Mării Negre reprezintă, în zona stațiunilor estivale, o lățime variabilă, în care se împletesc complex și se condiționează reciproc fenomenele și procesele din cadrul celor două mari domenii văzute în dezvoltarea lor istorico-naturală – domeniul maritim și domeniul continental, nefiind o simplă linie de țărm, cu funcția de a indica contactul ferm al uscatului cu apa mării. Prin ansamblul caracterelor proprii, Litoralul maritim – lung de circa 85 km, între Capul Midia și Vama Veche, din totalul de 244 km cât formează țărmul românesc al Mării Negre – apare ca un ținut de tranziție; morfologic și morfometric valorile scad de la vest spre est și de la nord spre sud, de la circa 80-100 m la contactul cu Dobrogea continentală, până la 0 m la nivelul mării sau al

³⁴ Aurelian Chistol, *România în anii guvernării liberale Gheorghe Tătărescu (1934-1937)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, p. 213.

lacurilor. Un factor cu deosebită pondere în cadrul structurii fizico-geografice a Litoralului este factorul climatic.

Clima Litoralului maritim prezintă anumite caractere particulare, care o deosebesc de alte zone din țara noastră; ea este cea mai călduroasă, dar în același timp și cea mai secetoasă din România. Potrivit valorilor energiei radiației solare, suma anuală a insolației trece ca durată de 2.200 ore, iar valoarea radiațiilor solare directe și difuze este de peste 125 kcal/cm². Numărul mediu al zilelor fără soare este la Constanța de 62 anual. Ca urmare a acestor fapte, la care se adaugă deplasările periodice ale maselor de aer de origine continentală și maritimă, temperatura medie anuală este la Constanța de 11,6° C, iar la Mangalia de 11,5° C, în timp ce la Basarabi este de 11° C. Temperatura medie a lunii iulie este de 22,4° C la Sulina, de 22,2° C la Constanța și de 21,6° C la Mangalia; această din urmă localitate este singurul loc din țară unde luna ianuarie înregistrează temperaturi pozitive (peste 0° C), ca urmare durată fenomenului de iarnă este foarte redusă. La rândul lor, precipitațiile sunt variabile, media anuală fiind cuprinsă între 350 mm și 400 mm, fiind cazuri când aceste valori cresc, dar nu depășesc 400 mm nici în anii cei mai ploioși. Se poate spune, așadar, că pe Litoralul românesc se conturează o nuanță climatică cu pronunțate caractere de brize termice, scăzute amplitudini termice, ca urmare a influenței mării, cu întârzieri la încălzirile de primăvară și la răcirile din toamnă.

În ceea ce privește hidrografia, o caracteristică a Litoralului o constituie formarea de cordoane litorale, care au separat golfurile de restul domeniului mării, luând naștere, astfel, o serie de lacuri – Tașaul (1830 ha), Siutghiol (18 km²), Agigea (75 ha), Techirghiol (10 km²), Tatlageac (2 km²), Mangalia (2,6 km²). Dintre acestea, cel mai cunoscut turiștilor este, firește, Lacul Techirghiol – nămolurile sale conțin importante cantități de substanțe organice, care provin din descompunerea organismelor într-un mediu anaerob. (Originea lacului este aceeași ca și a celorlalte limane fluviale – o vale înecată de apele mării și apoi separată de acestea prin perisipul care formează plaja de la Eforie.) Din punct de vedere al florei și faunei, Litoralul românesc aparține așa-numitei Provincii Sud-Est Europene, subprovincia Pontică, ce este caracteristică florei stepelor sudice de pe țărmurile Mării Negre, fiind bogată atât în elemente pontice, cât și în multe specii balcanice și mediteraneene, fapt ce deosebește mult flora acestei regiuni de restul țării. Astfel, vegetația Litoralului cea mai caracteristică este vegetația de nisipuri și sărături marine, care formează o zonă îngustă și neregulată situată de-a lungul țărmului Mării Negre; ea este reprezentată prin relativ puține specii, ca număr, dar strict adaptate condițiilor ecologice speciale ale nisipurilor. De pildă, între Năvodari și Mamaia, de-a lungul țărmului, se întind o serie de dune nu prea mari (circa 2 m înălțime), parțial fixare de vegetație, spre toamnă ele fiind acoperite de tufe mari și rotate; în zona

Mamaiei, la o distanță de câteva zeci de metri față de mare se întâlnesc dune stabile prin vegetație; pe dunele de aici crește o vegetație tipică a formațiunilor de nisip marine.

În ce privește plaja de la Constanța, fiind extrem de populată și fărâmițată prin călcarea nisipului, vegetația este slab reprezentată; numai la plaja Trei Papuci nisipurile dintre mare și țărmul abrupt, fiind mai puțin fărâmițate, sunt populate cu o specie caracteristică nisipurilor marine. Cea mai bine păstrată vegetație a nisipurilor de litoral poate fi întâlnită în Rezervația Naturală de la Stațiunea Zoologică Agigea; aici, terenul nisipos și dunele maritime sunt împrejmuite, distingându-se mai multe asociații de plante, a căror răspândire este determinată de finețea și mobilitatea nisipurilor și a adâncimii apei freatice. La Eforie Sud nisipurile sunt relativ extinse, pe dune dezvoltându-se vegetația caracteristică Litoralului.

Pentru turistul sosit la odihnă pe Litoral, care vrea să cunoască cât mai mult din legăturile naturale ale acestui colț de țară ce se mărginește cu marea, se disting mai multe aspecte ale vieții animale – animalele de plajă sau resturile de animale aruncate pe țărm după furtuni; fauna marină pe care o poate vedea în piața de pește, sau direct, în timp ce se scaldă în apele îmbietoare ale mării; animalele din apa lacurilor litorale, fie din cele suprasaturate în care se tratează (Techirghiol), fie în cele sălcii-dulci pe care le poate vedea în diverse excursii organizate (Tașaul, Siutghiol ș.a.). Plaja este dominată de scoici, pe nisipurile cu bobul mare din zona Mangalia, Costinești, Agigea, pe nisipul fin, argintiu al plajei Mamaia și Năvodari, și sub falezele stâncoase dintre Constanța și Eforie. Scoicile, atât de apreciate de către turiști, sunt martore ale geoistoriei – cele aruncate la țărm oglindesc limpede felul fundului din dreptul lor: mormanele de midii de la Eforie, Stațiunea Agigea, Constanța indică fundul de piatră; în schimb, scoicuțele mici și albe ale Mamaiei arată un fund de nisip fin.

În ceea ce privește țărmul, el poate fi stâncos, în care caz sfârșește brusc apă, sau este separat de ea printr-o fâșie îngustă, alcătuind falezele (la Eforie), ori este nisipos, continuându-se pe nesimțite până departe, cu nisipul fundurilor submerse (cum e cazul plajei la Mamaia). Pe plajă, animalele de uscat își dau mâna cu cele de apă; la nivelul plajelor s-a instalat fenomenul de trecere de la viața marină la cea de uscat. Cărcăieci, micii gândaci (*Repidea ciciudela contorta*) ce pișcă și câterva soiuri de muște sau furnici se întâlnesc în același spațiu cu lătăușii săritori (pureci de mare), crabii de piatră și scoicuțele (*Mesodesma cerneum*) de la marginea de spargere a vaalurilor. Unii reprezentanți a faunei intră în ambele categorii – de uscat și de apă; astfel, șerpii de apă (*Natrix tessellata*) trăiesc și se reproduc între pietrele uscatului, mai ales în ale lacurilor litorale, și vânează în special guvizi în apa mării și a lacurilor (nu sunt veninoși). Mai numeroase sunt furnicile și musculițele, supărătoare prin gădilatul ce-l provoacă trecând peste om.

Fauna marină a Litoralului românesc este foarte variată – crabii de nisip, crevetele de nisip, guvizii de nisip de mare, calcanii; peste tot se zăresc moluște, unele târându-se la suprafața nisipului, cum sunt melcii numiți încornorați sau ochișori; la Mamaia sunt înfundate în nisipurile plajei scoicile japoneze (*Donax*) și unghiuțele multicolore (*Angulus*). Peste tot, picioarele turiștilor calcă pe o puzderie de scoicuțe albe, ceva mai mare decât un bob de orez, ajungând la un kilogram pe un metru pătrat, albind nisipul plajelor – de la nord de Mamaia, fiind aruncate cu tonele după furtuni. Ele constituie o materie primă pentru hrana păsărilor domestice. Acest cadru natural, specific Litoralului – succint punctat – constituie, așadar, ambientul stațiunilor românești, de a căror dezvoltare a fost vorba în cuprinsul *Lucrării de Doctorat*.

Turiștii frecventează stațiunile nu doar pentru plăcerea expunerii la soare, ci și pentru tratarea unor afecțiuni – precum cataractele acute sau cronice ale căilor respiratorii (bronșite, laringite, rinite), scrofulozei, limfatismului, rahitismului infantil, stărilor de pretuberculoză, anemiilor, convalescenței reumatismelor articulare și musculare, spondilitei, osteitelor, nevralgiilor, polinevriilor, bolilor ginecologice, insuficienței glandulare, tuberculozei osoase, dermatizelor cronice, sechelelor de poliomielită la copii ș.a.

Ca urmare a întrunirii condițiilor naturale cu cele ale unei infrastructuri tot mai moderne – față de astăzi a Litoralului românesc se datorează, în cea mai mare măsură extinderii, începând din 1960, a vechilor stațiuni, în paralel cu darea în folosință, în anii '70 ai secolului al XX-lea, a salbei de stațiuni din Mangalia Nord –, cura și baia de soare au un efect deosebit de favorabil asupra organismului, acționând asupra pielii, musculaturii, circulației sângelui, sistemului nervos central și periferic; de asemenea, baia de nămol face renumit Litoralul românesc în întreaga lume prin nămolurile sapropelice indicate în numeroase maladii.

Ca urmare, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, în stațiunile Litoralului românesc s-au construit mai multe baze de tratament, ce funcționează permanent – la Mamaia, Eforie Nord, Neptun, Mangalia; în timpul sezonului estival stau la dispoziția turiștilor stațiunile Eforie Sud, Jupiter, Venus, alături de care mai funcționează Sanatoriul TBC Osteoarticular „Dr. V. Climescu”. Astăzi, stațiunile Litoralului românesc sunt într-o permanentă modernizare – în ciuda neajunsurilor specifice tranziției, ce grefează asupra bunelor intenții ale edililor orașelor-stațiuni –, fapt ce se speră că va duce la creșterea continuă a numărului de vizitatori, în condițiile unei tot mai evidente concurențe din partea stațiunilor bulgărești, tot de pe malul vestic al Pontului Euxin.

Cuvinte cheie :

Litoralul românesc, turism, stațiune.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

Arhive

- Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale

Fond Primăria Constanța (1878-1950)

Fond Primăria Techirghiol (1882-1950)

Fond Primăria Carmen Sylva (1928-1950)

Fond Primăria Mangalia (1920-1950)

Fond Primăria Eforie Nord (1933-1950)

Fond Prefectura Constanța (1897-1950)

- Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale

Fond Asociații turistice (1936-1957)

- Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale București

Fond Casa Regală/Regina Maria

Fond Fundațiile Culturale Regale (1921-1949)

Fond Ministerul Propagandei Naționale/Propaganda (1921-1949)

Fond Ministerul Lucrărilor Publice/Consiliul Tehnic Superior (1901-1944)

Fond Ministerul Lucrărilor Publice (1883-1948)

Fond Ministerul de Interne/vol. I-1936

- Serviciul Județean Ilfov al Arhivelor Naționale

Fond Prefectura Caliacra (1913-1940)

Fond Primăria Balcic (1878-1898; 1923-1940)

Documente publicate

- COMAN, Virgil, Cheramidoglu, Constantin, *Constanța. Mărturii documentare*, vol. I. *Regulamente ale administrației locale (1879-1949)*, Ex Ponto, Constanța, 2012.
- LASCU, Stoica, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947)*, vol. I (1878-1916) (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie. *Bibliotheca Tomitana* 2), f.e., Constanța, 1999.
- STANCIU, Marin, Chiriac, Ana, Răducănescu, Aurelia, Stănesci, Maria, *Din tezaurul documentar dobrogean* (Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România), f.e., București, 1988.
- NICOLESCU, Lenuța, *Casa Regală a României în cronicile „neoficiale” ale „Monitorului Oficial”: 1914-1924: Ferdinand I*, 2 vol., Editura Centrului Editorial al Armatei, București, 2010.

Periodice (ziare, reviste și publicații de istorie)

- „Adevărul literar și artistic” (București) – 1937*
- „Adevărul de dimineață” (București) – 1904.
- „Analele Dobrogei” (Constanța) – 1921, 1923, 1926, 1931, 1934, 1935, 1937.
- „Boabe de grâu” (București) – 1931, 1932.
- „Buletinul Oficiului Național de Turism” (București) – 1935, 1936
- „Buletinul Oficial al orașului Techirghiol” (Techirghiol) – 1.IV.1937-15.IV.1939
- „Buletinul Societății Regale Române de Geografie” (București) – 1911, 1912, 1915, 1930
- „Coasta de Argint” (Balcic) – 1928
- „Conservatorul Constanței” (Constanța) – 1911
- „Constanța” (Constanța) – 1898
- „Crainicul” (Balcic) – 1931
- „Cuvântul liber” (București) – 1934, 1935
- „Dacia” (Constanța) – 1926, 1927
- „Dimineața” (București) – 1921, 1922, 1924
- „Dobrogea economică” (Constanța) – 1922, 1923
- „Dobrogea Jună” (Constanța) – 1930-1941
- „Dobrogea Nouă” (Constanța) – 1921, 1925, 1937
- „Dobrogea de Sud” (Constanța) – 1937
- „Ecoul” (Constanța) – 1914, 1915

„Farul” (Constanța) – 1933
 „Furnica” (București) – 1905
 „Gazeta” (București) – 1934
 „Gazeta Constanței” (Constanța) – 1934
 „Gazeta Dobrogei” (Constanța) – 1926
 „Gânduri de la mare” (Constanța) – 1937, 1938, 1939, 1940
 „Marea Neagră” (Constanța) – 1923-1940
 „Marea Noastră” (București) – 1937
 „Marea Noastră” (Constanța) – 1928, 1931, 1940, 1941
 „Minerva” (București) – 1914
 „Monitorul oficial al comunei urbane Constanța” (Constanța) – 1899
 „Monitorul Oficial”. Partea I – 1935, 1936.
 „Nistrul” (Cetatea Albă) – 1936, 1937
 „Poporul” (Balcic) – 1929, 1930, 1931
 „Pontice” (Constanța) – 1940
 „Răsăritul” (Constanța) – 1939
 „Revista Băilor” (Constanța) – 1929-1932
 „România” (București) – 1936-1940
 „România de la Mare” (Constanța) – 1936, 1937
 „România literară” (București) – 1939
 „România maritimă și fluvială” (București) – 1931
 „Tomis” (Constanța) – 1935
 „Universul” (București) – 1903, 1914
 „Valea fără iarnă și Coasta de Argint” (București) – 1933
 „Viața Românească” (Iași) – 1908
 „Voința Dobrogei” (Constanța) – 1934, 1936
 „Ziarul științelor și al călătoriilor” (București) – 1927-1934

* sunt indicați anii studiați

Memorii

xxx *Amintiri despre Iorga*, vol. I, Editura Junimea, Iași, 1980,

CUȚESCU-STORCK, Cecilia, *O viață dăruită artei*, Editura Meridiane, București, 1966.

- DELAVRANCEA, Cella, *Dintr-un secol de viață*, Editura Eminescu, București, 1987.
- DELAVRANCEA, Cella, *Mozaic în timp. Impresii, călătorii, portrete, amintiri*, Editura Eminescu, București, 1973.
- ELIADE, Mircea, *Memorii*, Editura Humanitas, București, 1991.
- IONESCU-DOBROGEANU, *Cum l-am cunoscut pe Eminescu*, în „Omagiu lui Eminescu”, volum îngrijit de Valerian Petrescu, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1934.
- MARIA, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, Editura Eminescu, București, 1991.
- MĂCIUCĂ, Balcica, *Balcic*, Editura Universală, București, 2001.
- ȘTEFĂNESCU, Mircea, *Un dramaturg își amintește*, Editura Eminescu, București, 1980.
- VULCAN, Petru, *Icoane din viață*, Tipografia „Aurora”, Constanța, 1903.

II. ENCICLOPEDII, DICȚIONARE, CRONOLOGII, CULEGERI

- CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941.
- BERLESCU, Elena, *Mică enciclopedie de balneoclimatologie a României*, Editura All, București, 1996.
- BRAIS, Aura, *Dicționar de literatură română și universală*, Editura Coresi, București, 2004.
- DĂNESCU, Grigore Gr., *Dicționarul geografic, stilistic, economic și istoric a județului Constanța*, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1897.
- xxx *Dicționar de personalități dobrogene*, vol. II, Ex Ponto, Constanța, 2005.
- xxx *Dicționar Enciclopedic Ilustrat*, Editura Cartier, Chișinău, 2004.
- xxx *Dicționar Enciclopedic Român*, vol. I, II, III, IV, Editura Politică, București, 1962-1966.
- xxx *Dicționarul General al Literaturii Române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004.
- xxx *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Ediția a II-a, Editura Academiei Române, Editura Gumanis, 2002.
- xxx *Enciclopedia României*, vol. I, II, III, IV, Imprimeria Națională, București, 1938-1943.
- HAMANGIU, C., *Codul general al României. Legi și regulamente*, vol. XXIV, 1936.
- xxx *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971.
- IONESCU, Șerban N., *Dicționarul panoramic al personalităților din România sec. XX*, Editura Victor Frunză, București, 2006.
- LIPOVAN, Viorel Ovidiu, NICOLAE, Gabriel-Octavian, *Constanța Remember 1895-1945*, Editura Ovidius University Press, Constanța, 2010.

- xxx *Personalități românești ale științelor naturii și tehnicii*. Dicționar, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- POPESCU Țintești, D. Ch., *Călăuza tuturor drumurilor din România (Muntenia, Moldova și Dobrogea)*. Cu o hartă a României și un index alfabetic al comunelor, Stabilimentul de Arte Grafice Albert Beier, București, 1912.
- PREDESCU, Lucian, *Enciclopedia României Cugetarea*. Material românesc, oameni și înfăptuiri, Ediție anastatică, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, București, 1999.
- STOTZ, A., *Harta stațiunilor balneare și climaterice*. Cu detaliile mai importante în legenda anexă, Editura „Cartea Românească”, București, 1922.
- VULCAN, Petru, *Albumul Național al Dobrogei 1866-1877-1906*, Tipografia Regală, București, 1906.

III. LUCRĂRI GENERALE

- BRĂTESCU, C., *Dobrogea*, Editura Cartea Românească, București, f.a.
- CHISTOL, Aurelian, *România în anii guvernării liberale Gheorghe Tătărescu (1934-1937)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007.
- CIACHIR, Nicolae, BERCAN, Gheorghe, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- CIORBEA, Valentin, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005.
- CIORBEA, Valentin, *Portul Constanța 1896-1996*, Editura Fundației Andrei Șaguna, Constanța, 1996.
- COMAN, Virgil, APOSTOLEANU, Corina, *Prefecții Județului Constanța (1878-1949 și 1990-până în prezent)*. Mărturii fotodocumentare, Ex Ponto, Constanța, 2011.
- xxx *Constanța*. Monografie, Editura Sport-Turism, București, 1980.
- xxx *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească 1878-1928*, Cultura Națională, București, 1928.
- DOBROGIANU, Ionescu M., *Tomi-Constanța*. Monografie, Tipografia „Lucrătorii Asociați”, Constanța, 1931.
- IONESCU, M.D., *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*, Atelierele Grafice I.V. Socecu, București, 1904. Reeditare anastatică,

- sub îngrijirea Prof. univ. dr. Valentin Ciorbea, în colecția *Opera omnia* coordonată de Prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, Editura „Tipo Moldova”, Iași, 2010.
- IONESCU, M.D., *Dobrogiia în pragul veacului al XX-lea*, Atelierele Grafice I.V. Socecu, București, 1904.
- IONESCU, M.D., *Cercetări asupra orașului Constanța*. Geografie și istorie, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Vasilescu, București, 1897.
- IORGA, Nicolae, *Drumuri și orașe din România*, Editura Minerva, București, 1904.
- IORGA, Nicolae, *Războiul nostru în note zilnice (1916-1917)*, vol. II, Editura „Ramuri” S.A., Craiova, f.a.
- IORGA, N., *România cum era pînă la 1918*, vol. II. *Moldova și Dobrogea*, Editura Minerva, București, 1972.
- LASCU, Stoica, *1913 – acțiune energetică a României în sprijinirea asigurării păcii europene și a graniței sale meridionale*, în „România de la Mare”, III, nr. 3-4, 1994, pp. 1-4.
- LASCU, Stoica, *Dobrogea de Sud în contextul istoriei poporului și Statului Român (1913-1940)*, în „România de la Mare”, III, nr. 3-4, 1994, pp. 6-11.
- LASCU, Stoica, VITANOS, Constantin, *Dimensiuni naționale în activitatea publică și științifică a dobrogenilor Ion Bănescu și Constantin Brătescu*, în Lascu, Stoica, Vitanos, Constantin (coord.), *Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, (Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”. Asociația Cultural-Istorică Dobrogeană „România de la Mare”), f.e., Constanța, 1993, pp. 115-140.
- OPREA, Ion M., *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, București, 1966.
- PAVLOWITCH, Stevan K., *Istoria Balcanilor 1804-1945*, Polirom (Seria *Historia*), București, 2002.
- PĂULEANU, Doina, *Constanța. Aventura unui proiect european*, Ex Ponto, Constanța, 2003.
- RĂDULESCU, Adrian, Bitoleanu, Ion, *Istoria Dobrogei*, Ex Ponto, Constanța, 1998.
- SEIȘANU, Romulus, *Dobrogea, Gurile Dunării și Insula Șerpilor*. Schiță monografică, Studii și documente, Tipografia Ziarului „Universul”, București, 1928.
- SIMIONESCU, I., *Orașe din România*. Cu 80 figuri, Ediția a II-a, Editura „Cartea Românească”, București, 1929.
- SIMIONESCU, I., *Orașe din România*. Cu 62 figuri, Editura „Cartea Românească”, București, 1925.
- SCURTU, Ioan (coord.), *Istoria Românilor. România reîntregită (1918-1940)*, vol. VIII, Editura Enciclopedică, București, 2003.

IV. LUCRĂRI SPECIALE

- xxx *Albumul Lunei Bucureștilor. 9 mai-9 iunie 1936*, publicațiune oficială a Primăriei Municipiului București, București, 1936.
- xxx *Anuarul Presei Române și al Lumei Politice 1926-1927*, Ediția VII, Institutul de Arte Grafice „Albania”, Constanța, 1926.
- Arhiducesa Ileana, Gh. D. Mugur, *Constanța*, Din Colecția „Lumea Turistică”, f.e., f.a.
- ADAM, Ioan, *Constanța pitorească cu împrejurimile ei. Călăuză descriptivă, cu ilustrații*, Editura Minerva, București, 1908.
- A.M., *Cronica plastică*, în „Marea Noastră”, VI, nr. 1, ianuarie 1937, p. 10.
- ANDRONIC, Gheorghe, Neațu, Marin, Rădulescu, Adrian, Lascu, Stoica, *Litoralul românesc al Mării Negre*, Editura Sport-Turism, București, 1989.
- AUNEANU, George I., *Amintiri asupra trecutului Küstendge-Constanța, 19-23 noembrie 1878*, Tipografia Speranța, Constanța, 1937.
- BACALBAȘA, Laurenția I., *Ce este și ce-ar trebui să fie „Coasta de Argint”*, în „Analele Dobrogei”, IX, vol. II, 1928, pp. 45-56.
- BERLESCU, Elena, *Stațiunile balneare de-a lungul timpului și azi*, Editura Medicală, București, 1971.
- BOGDAN, Dimitrie, Ghinea, Aurel, *Călăuza Drumețului*, Imprimeria Fundației Culturale Principele Carol, București, f. a.
- BONCU, C.M., Boncu, Natalia, *Constanța contribuții la istoricul orașului*, Editura Litera, București, 1979.
- BORDA, Valentin, *Călători și exploratori români*, Editura Sport-Turism, București, 1985.
- BRĂTESCU, C., *Contribuțiuni la cunoașterea „Coastei de Argint” și a „Văii fără iarnă”*, în *Ibidem*, XVIII, 1937, pp. 22-37.
- BRĂTESCU, C., *Coasta de Răsărit a Constanței*, în „Analele Dobrogei”, VII, 1926, pp. 65-72.
- BUCUȚĂ, I., *Balcicul*, în „Ziarul științelor și al călătoriilor”, XXXVIII, nr. 27, 3 iulie 1934, pp. 428-429.
- BUCUȚA, Emanoil, *Balcic*, Editura Cronicar, București, 2003.
- BUCUȚĂ, Emanoil, *O avuție națională: Turismul și organizarea lui*, în *Pietre de vad*, Editura Casei Școalelor, București, 1937, pp. 67-75.

- BUDEANU, C., Petrescu, Alexandrina, *Realizări tehnice și economice în Cadrilaterul dobrogean*, în „Analele Dobrogei”, XIX, vol. III, 1938, pp. 38-51.
- BURADA, Teodor T., *Puncte extreme ale spațiului românesc*, Ediție critică I. Opreșan, Editura Vestala, București, 2003.
- CERNAT, N., *Tratamentul marin*, Tipografia Dimitrie Nicolaescu, Constantza, 1909.
- CHERNBACH, N. G., *Lacul Techir-Ghiol sau Tuzla-Ghiol și Sanatoriul Maritim pentru Scrofuloși*, Tipografia G. A. Lăzăreanu, București, 1896.
- CIOROIU, Constantin, Moise, Marian, *Litoralul românesc la 1900*. Repere istorico-literare, Ediția a II-a, Editura Europolis, Constanța, 2001.
- CODARCEA, Al., *Gheorghe Munteanu-Murgoci*, Editura Științifică, București, 1957.
- COJOC, Mariana, *Consolidarea malurilor Mării Negre în orașul Constanța la sfârșitul secolului XIX*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, 2000, 3, nr. 1, pp. 167-172.
- xxx *Coasta de Argint a României*. Descreri, vederi, note și memorii privitoare la importanța acestei coaste și punerea ei în valoare, Tipografia „Caragiale”, București, 1930.
- COMĂNIȚĂ, Maria Cica, *Poveștile Mamaiei. Centenarul stațiunii Mamaia. 1905-2005*, Editura Telegraf Advertising, Constanța, 2005.
- CORNESCU, Radu, *Cazinoul din Constanța*. Scurtă istorie în imagini, Editura Boldăș, Constanța, 2011.
- CRUCERU, Florica, *Artiști dobrogeni*, Editura Muntenia, Constanța, 2005.
- CUCU, Ștefan, Apostoleanu, Corina, *Literatura în Dobrogea*. Dicționar bibliografic, vol. II, Biblioteca Județeană Constanța, Constanța, 1999.
- xxx *Cultură și poezie în Dobrogea* (mss), Biblioteca Județeană „I.N.Roman” Constanța, pp. 79-84.
- DELAVRANCEA, Barbu, *Șapte zile la Constanța. Note constanțiene. Memoriu „Pro Nasone”*, în *Opere*, vol. VI, Editura Minerva, București, 1970, pp. 113-134.
- DIMITRIU, Sergiu, *Raporturile turistice între Cehoslovacia, Iugoslavia și România*, în xxx *Albumul Lunei Bucureștilor. 9 mai-9 iunie 1936*. Publicațiune oficială a Primăriei Municipiului București, București, 1936, p. 144.
- DUMITRAȘCU, Gheorghe, Lavinia-Dacia Gheorghe, *Trei documente privind situația Dobrogei la 1878*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Dobrogea 1878-2008*. Orizonturi deschise de mandatul european, Ex Ponto, Constanța, 2008, pp. 243-244.
- DUMITRAȘCU, Gheorghe, *Orașul Constanța (1878-1882)*, în „Litoral”, XIII, nr. 1276, 15 iulie 1983, pp. 1, 3.
- DUMITRAȘCU, Gheorghe, *Oameni, locuri, întâmplări din Dobrogea*. „In vista del Ponto Eusino zi agosto 1898”, în „Litoral”, XI, nr. 1121, 16 septembrie 1981, pp. 1, 3.

- DUMITRAȘCU, Gheorghe, Mariana Bălăbănescu, *Implicațiile economice și politice ale construirii podului peste Dunăre Fetești-Cernavodă (1878-1895)*, în „Comunicări de istorie a Dobrogei” (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța), f. e., Constanța, 1980, pp. 112-133.
- DUNĂREANU, Ionescu I., Mihai CRISTESCU, *Eforie Nord, Eforie Sud, Techirghiol*, Editura pentru Turism, București, 1974.
- ERDELI, George, GHEORGHILĂȘ, Aurel, *Amenajări turistice*, Editura Universitară, București, 2006.
- GALACTION, Gala, *La Mangalia*, în *Opere alese*, vol. I, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1959, pp. 312-378.
- GEORGESCU, Valeriu, LASCU, Stoica, *Callatis-Mangalia 2500*. Micromonografie, f.e., Mangalia, 1995.
- GORUNEANU, Octavian, *O știință nouă: Urbanismul și Constanța din punct de vedere urbanistic*. Conferință ținută în ziua de 28 Februarie 1930, la Liceul „Mircea cel Bătrân”, Institutul de Arte Grafice al Ziarului „Dobrogea Jună”, Constanța, 1930.
- HUHULESCU, S.C., *Constanța: eri, astăzi, mâine*. Tipografia Lucrătorii Asociați, Constanța, 1934.
- ILIE, Mircea, *Figuri de geologi români*, Editura Științifică, București, 1957.
- IONESCU, Th., Duployen, I.N., *Constanța și Techirghiolul*. Ghid ilustrat pentru vizitatori 1924, Institutul Grafic „Albania”, Constanța, 1924.
- IORGA, N., *Poporul românesc și Marea. Conferință ținută la Liga Navală Română*, Editura „Datina românească”, Vălenii de Munte, 1938.
- IORGA, N., *Drepturi naționale și politice ale Românilor în Dobrogea*, f.e., f.a.
- IVAN, Sabin, *Talasoterapie la Mamaia, Ex Ponto*, Constanța, 2002.
- LASCU, Stoica, *Repere interbelice ale Constanței și Litoralului românesc*, în *Studii istorice dobrogene*. Coordonator: Prof. univ. dr. Valentin Ciorbea (Universitatea „Ovidius” Constanța. Facultatea de Istorie. Centrul de Studii și Cercetări ale Istoriei și Civilizației Zonei Mării Negre secolele XIX-XX), Editura „Ovidius” University Press, Constanța, 2003, pp. 343-364.
- LASCU, Stoica, *Înfăptuiri românești în Cadrilater*, în „Dosarele Istoriei”, 2002, 7, nr. 1, pp.44-48.
- LASCU, Stoica, *Litoralul românesc. Coordonate istorico-geografice. The Romanian Seacoast. Historical and Geographical Backgrounds*, în *Ghidul Litoralului*, f.e. /Getic/, f.l. /Constanța/, f.a. /1996/, pp. 9-91.
- LĂPUȘAN, Aurelia, Lăpușan, Ștefan, *Mangalia în paginile vremii*, Editura Dobrogea, Constanța, 2007.

- LĂPUȘAN, Aurelia, Lăpușan, Ștefan, *Techirghiol pentru Europa. 1899-1999*, Editura Alma, Galați, 1999.
- LĂPUȘAN, Aurelia, Lăpușan, Ștefan, *Constanța. Memoria orașului*, vol. I 1878-1940, Ediția a II-a, Editura Muntenia, Constanța, 1997.
- LUPAȘCU-STEJAR, Alexandru, *Paradisul românesc sau România Mare pitorească*, Editura Imprimeriile „Independența”, București, 1929.
- MACOVEI, Gh., *O viață de muncă (Prof. I. Simionescu)*, Tiparul „Cartea Românească”, București, 1941.
- MARINESCU, Vasile A., *O nouă lege economică, Legea Turismului*, în „Buletinul Oficiului Național de Turism”, I, nr. 5, februarie 1936, pp. 8-9.
- MĂCIUCĂ, Balcica, *Balcic*, Editura Universală, București, 2001.
- MĂLDĂRESCU, Mihail, *Din istoricul orașului Constanța*, Tipografia ziarului „D.J.”, Constanța, 1935.
- MICHAËL, V., *Stațiunea Balneară Tekir-Ghiol*. Extras din „Buletinul Sanitar”, nr. 22, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1907.
- MIHAIL-URSU, Nicolina, *Activitatea lui Ion Bănescu în contextul modernizării Constanței*, în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, vol. I, 1980, pp. 151-158.
- MIHĂILESCU, Vintilă, *Litoralul românesc de la tramcarul lui Toma Blându la autobuzul modern*, în Idem, *Lecturi geografice*, Editura Albatros, București, 1974, pp. 33-40.
- MISSBACH, Felix, *Climatologia Tekirghiolului*, Tipografia „Cultura”, București, 1915.
- MOȘESCU-MĂCIUCĂ, Balcica, *Lucian Grigorescu*, Editura Meridiane, București, 1965.
- MOȘNEAGU, Marian, *Ziua Marinei la români*, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța SA, Constanța, 2002.
- MRAZEC, L., STURDZA, Marius, *Regiunea balneară a lacului „Tekirghiol”*, Scrisul Românesc, Craiova, 1932.
- MUNTEANU-MURGOCI, G., *Mineralele din Dobrogea*, Tipografia „Speranța”, București, 1901.
- MUNTEANU-MURGOCI, G., *Dare de seamă asupra cercetărilor geologice din vara 1897*, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1898.
- OPREA, Petre, *Lucian Grigorescu 1894-1965*, Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, București, 1967.
- PĂULEANU, Doina, *Cazinoul din Constanța. Boemă, loisir și patrimoniu european la Marea Neagră*, Editura Ex Ponto, 2011.
- PĂULEANU, Doina, *Pictori români la Balcic*, Editura Monitorul oficial, București, 2008.

- PĂULEANU, Doina, *Constanța. Spectacolul modernității târzii 1878-1928*, vol. I, Editura Arcade, București, 2006.
- PĂULEANU, Doina, *Balcicul în pictura românească*, Editura ARC 2000, București, 2003.
- PĂULEANU, Doina, *Constanța. Aventura unui proiect european*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2003.
- PÂRVAN, Vasile, *Cetatea Tropaeum. Considerații Istorice*, Tip. „Gutenberg” J. Göbl S-sori, București, 1912.
- xxx *Proiectul de lege O.N.T. în discuția Adunării Deputaților*, în „Buletinul Oficiului Național de Turism”, I, nr. 4, ianuarie 1936, p. 10, 11.
- xxx *Prospect al Stațiunii balneare și climaterice Movilă-Techirghiol*. Singura pe malul Mării Negre și Lacul Tekirghiol Jud. Constanța, Atelierele grafice Socec & Co., București, 1924.
- ROMAN, Ioan N., *Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei*, Tipografia „Ovidiu”, Constanța, 1905.
- RĂDULESCU, Adrian, Lascu, Stoica, Hașotti, Puiu, *Constanța*. Ghid de oraș, Editura Sport-Turism, București, 1985.
- SADOVEANU, Ion Marin, *Constanța. Pe urme de pietre și amintiri de oameni*, în „Boabe de grâu”, II, nr. 2, 1931, pp. 86-97.
- SADOVEANU, N., *Dare de seamă asupra sanatoriului maritim și a stabilimentului balnear de la Tekir-Ghiol (Dobrogea) în stagiunea 1899*, Tipografia G.A. Lazareanu, București, 1900.
- SADOVEANU, N.M., *Efectele curative ale climei și băilor de mare*, Tipografia „Aurora”, Constanța, 1906.
- SANIELEVICI, H., *Icoane fugare. Documente omenesti*, Socec & Co., București, 1921.
- SMĂRĂNDESCU, Vasile, *Litoralul – un veac de istorie turistică*, în „Magazin istoric”, XXII, nr. 5, mai 1988, pp. 52-54.
- ȘERBAN, Constantin, ȘERBAN, Victoria, *Începuturi de modernizare în orașul Constanța (1878-1900)*, în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, vol. II, f.e., Constanța, 1983, pp. 57-69.
- ȘERBĂNESCU, Mihail, *Litoralul românesc*. Stampe la Pontul Euxin, Editura Romart Design, Constanța, 1998.
- ȘOIMARU, Tudor, *Constanța*. Cu 40 de figuri în text, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1936.
- TEBEICA, Valeriu, *Știința Turismului*, în „Buletinul Oficiului Național de Turism”, I, nr. 6, martie 1936, pp. 7-8.

- TOMI, Raluca, *Italians in Dobrudja in the nineteenth and twentieth centuries*, în Iolanda Țighiliu, Marian Cojoc (coord.), *Dobrudja: a cross cultural pool. A multi-ethnic space*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, pp. 95-134.
- TUDOR, Constantin, *Administrația românească în Cadrilater (1913-1940)*, Editura Agora, Călărași, 2005.
- ȚEPOSU, Emil, Pușcariu, Valeriu, *România balneară și turistică*, „Cartea Românească”, București, 1932.
- ȚEPOSU, Emil, Câmpeanu, Liviu, *Apele minerale și stațiunile balneo-climaterice din Ardeal. Cu stațiunile pricipale din Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina*, Ediția a II-a, Editura „Viața românească”, București, 1921.
- ȚIGOIU, Marius, *Desvoltarea orașului Constanța*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, tom XLIX, 1930, pp. 196-237.
- ȚUCULESCU, Ion, *Biodinamica lacului Techirghiol. Biocenozele și geneza nămolului*, Editura Academiei R.S.R, București, 1965.
- ULIERU, George, *Lacul Tekirghiol și marea, cu efectele lor tămăduitoare*, Editura Gheorghe Vlădescu, Câmpulung Muscel, 1931.
- ULIERU, George, *Lacul Techirghiol*, în „Analele Dobrogei”, II, nr. 2, aprilie-iunie 1921, pp. 192-204.
- ULMEANU, Niculae, *Băile Techirghiol-sat*, în „Analele Dobrogei”, fasc. I-XII, 1931.
- URSU, Nicolina, *Mărturii documentare privind începuturile dezvoltării stațiunilor balneare românești la Marea Neagră*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Muzee”, XI, nr. 10, 1984, pp. 62-70.
- VICOL, MICHAILESCU, *Romania balnéaire et climatique*, „Cartea Romaneasca”, Bucarest, 1926.
- VLAHUȚĂ, Alexandru, *România Pitorească*, Editura Blassco, București, 2006.
- VULCAN, Petru, Măldărescu, Mihai, *Istoricul orașului Constanța*, Tipografia „Aurora”, Constanța, 1911.
- VULCAN, Petru, *Ion Bănescu fost primar al orașului Constanța*, Tipografia „Aurora”, Constanța, 1910.
- VÂRNAV, Scarlat C., *Situațiunea Generală a Județului Constanța la începutul anului 1903*, Tipografia „Aurora”, Constanța, 1904.
- ZBUCHEA, Gheorghe, *Cadrilater 1940*, în „Studii și articole de istorie”, LXV, 2000, pp. 151-155.